

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

રાજ લક્ષ્મી દાસી અને અન્ય

વિ.

બનમાલી સેન અને અન્ય

ભોલાનાથ સેન અને અન્ય

વિ.

રાજ લક્ષ્મી દાસી અને અન્ય.

[મહેર ચંદ મહાજન, ચંદ્રશેખર ઐયર અને ભગવતી, ન્યાયમૂર્તિઓ]

રેસ જુડિકાટા-જમીન સંપાદનની કાર્યવાહી-હરીફ દાવેદારો વચ્ચે માલિકી હક્ક (title) અંગેનો વિવાદ-વિરોધ પછીનો નિર્ણય-શું અનુગામી દાવામાં રેસ જુડિકાટા તરીકે કાર્યરત છે-ગીરવે રાખનારાઓ પર નિર્ણયની અસર.

જ્યાં હરીફ દાવેદારો વચ્ચે જમીન સંપાદનની કાર્યવાહીમાં સંપાદિત મિલકત માટે વળતર મેળવવાનો અધિકાર સંપાદિત મિલકતના માલિકી હક્ક પર આધારિત હોય અને માલિકી હક્ક અંગેનો વિવાદ પક્ષકારો દ્વારા ઉઠાવવામાં આવે અને લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન જજ (જમીન સંપાદન ન્યાયાધીશ) દ્વારા વિરોધ પછી નક્કી કરવામાં આવે, તો માલિકી હક્ક અંગેનો આ નિર્ણય સમાન પક્ષકારો વચ્ચેના અનુગામી દાવામાં માલિકી હક્કના પ્રશ્ન પર રેસ જુડિકાટા તરીકે કાર્યરત છે. લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન એક્ટ હેઠળ આપવામાં આવેલા ચુકાદાની બંધનકર્તા શક્તિ કાયદાના સામાન્ય સિદ્ધાંતો પર આધારિત છે અને સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૧૧ પર નહીં, અને લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન જજનો નિર્ણય રેસ જુડિકાટા તરીકે કાર્યરત થશે, ભલે તેઓ અનુગામી દાવો ચલાવવા માટે સક્ષમ ન હોય.

જો કોઈ મોર્ટગેજી (ગીરવે રાખનાર) જમીન સંપાદનની કાર્યવાહીમાં હસ્તક્ષેપ કરે છે અને વળતર માટે દાવો કરે છે, અને સંપાદિત જમીનના સંબંધમાં મોર્ટગેજર (ગીરવે મૂકનાર) ના માલિકી હક્ક વિશે માલિકી હક્કનો કોઈ પ્રશ્ન ઉભો થાય છે જે વળતરના દાવાને અસર કરે છે, તો તેને તે માલિકી હક્કનું રક્ષણ કરવાનો પૂરો અધિકાર છે અને જો તે તે માલિકી હક્કનો બચાવ કરે છે અને મુદ્દો તેના મોર્ટગેજરની વિરુદ્ધ નક્કી કરવામાં આવે છે, તો તે નિર્ણય મોર્ટગેજી સામે

પણ રેસ જુડિકાટા તરીકે કાર્યરત થશે.

અમુક પરિસર જે મૃત વ્યક્તિની એસ્ટેટનો ભાગ હતો તેને જમીન સંપાદનની કાર્યવાહીમાં હસ્તગત કરવામાં આવ્યું હતું. વળતરની રકમના અધિકાર વિશે એ અને બી, મૃતકની એસ્ટેટમાં ચાર આનાના હિસ્સાના બે હરીફ દાવેદારો અને સી; દાવેદારોમાંથી એકના મોર્ટગેજ વચ્ચે ત્રિકોણીય વિરોધ હતો. ત્રણેય પક્ષકારોએ

વહેંચણીના પ્રશ્નને કોર્ટમાં મોકલવાની જરૂર હતી અને નિયુક્ત કરાયેલ સ્પેશિયલ જજે ચાર આનાના હિસ્સાના માલિકી હક્કનો પ્રશ્ન નક્કી કર્યો જેના પર વળતર મેળવવાનો અધિકાર આધારિત હતો અને એવોર્ડ આપ્યો. લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન જજ અને હાઈકોર્ટે પક્ષકારો વચ્ચે યોગ્ય વિરોધ પછી બી ની તરફેણમાં માલિકી હક્ક શોધી કાઢ્યો હતો પરંતુ પ્રિવી કાઉન્સિલે નિર્ણયને ઉલટાવી દીધો હતો અને એ ની તરફેણમાં માલિકી હક્કનો પ્રશ્ન નક્કી કર્યો હતો. સમાન પક્ષકારો વચ્ચેના અનુગામી દાવામાં માલિકી હક્કનો પ્રશ્ન ફરીથી ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો:

કોર્ટે ઠેરવેલ (i) કે જમીન સંપાદનની કાર્યવાહીમાં માલિકી હક્કના પ્રશ્ન પર પ્રિવી કાઉન્સિલનો નિર્ણય બી તેમજ સી સામે રેસ જુડિકાટા તરીકે કાર્યરત છે, ભલે લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન જજ એવા સ્પેશિયલ જજ હોય જેમને અનુગામી દાવો ચલાવવાનું કોઈ અધિકારક્ષેત્ર ન હોય;

(ii) કે રેસ જુડિકાટાનો નિયમ લાગુ પડતો હતો ભલે જમીન સંપાદનની કાર્યવાહીમાં વિવાદનો વિષય વળતરના નાણાં હતો અને તે મિલકત નહીં જે અનુગામી દાવામાં વિવાદમાં હતી;

(iii) મોર્ટગેજ પ્રિવી કાઉન્સિલ સમક્ષ સુનાવણી વખતે હાજર ન હતા તે હકીકત બિનમહત્વપૂર્ણ હતી કારણ કે પ્રથમ બે અદાલતોમાં ચુકાદાઓ સંપૂર્ણ વિરોધ પછી આપવામાં આવ્યા હતા.

રામચંદ્ર રાવ વિ. રામચંદ્ર રાવ [૧૯૨૨] ૪૯ આઈ.એ. ૧૨૯, અને ભગવતી વિ. રામ કલી [૧૯૩૯] ૬૬ આઈ.એ. ૧૪૫, લાગુ કરવામાં આવેલ.

સિવિલ એપેલેટ જ્યુરિસ્ટિક્શન: સિવિલ અપીલ નં. ૧૧૦/૧૯૫૧ અને ૧૧૧/૧૯૫૧.

ટાઈટલ દાવા નં. ૬૩/૧૯૩૮ માં ૨૪ પરગણાના બીજા કોર્ટના એડિશનલ સબઓર્ડિનેટ જજના ૩૦મી જૂન, ૧૯૪૧ ના ચુકાદા અને હુકમનામામાંથી ઉદ્ભવતી ૧૯૪૫ ના સિવિલ રૂલ ૩૯૯ સાથે ઓરિજિનલ અપીલ નં. ૪૩/૧૯૪૨ માં કલકત્તા ખાતેની હાઈકોર્ટ ઓફ જ્યુડિકેચર (બિસ્વાસ અને ચક્રવર્તી ન્યાયમૂર્તિઓ) ના ૬ઠ્ઠી મે, ૧૯૪૬ ના ચુકાદા અને હુકમનામા પરથી અપીલો.

સિવિલ અપીલ નં. ૧૧૦ માં અપીલકર્તાઓ માટે એન. સી. ચેટરજી (તેમની સાથે સરોજ કુમાર ચેટરજી અને એ. એન. સિંહા).

સિવિલ અપીલ નં. ૧૧૦ માં સામાવાળા નં. ૧ (એ) અને ૧ (બી) માટે અને સિવિલ અપીલ નં. ૧૧૧ માં અપીલકર્તાઓ માટે પંચાનન ઘોષ (તેમની સાથે એસ. એન. મુખર્જી અને બિનોયેન્દ્ર પ્રસાદ બાગચી).

સિવિલ અપીલ નં. ૧૧૦ માં સામાવાળા નં. ૫ (૩) અને સિવિલ અપીલ નં. ૧૧૧ માં ૪ (૩) માટે રામ કૃષ્ણ પાલ (ગાર્ડિયન એડ લિટેમ - મુકદ્દમા પૂરતો વાલી).

૨૭/૧૦/૧૯૫૨. કોર્ટનો ચુકાદો મહાજન ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા આપવામાં આવ્યો.

મહાજન ન્યાયમૂર્તિ.- કહી મે, ૧૯૪૬ ના ૧૯૪૨ ના ઓરિજિનલ દાવા નં. ૪૩ ની અપીલમાં કલકત્તા ખાતેની હાઈકોર્ટ ઓફ જ્યુડિકેચરના ચુકાદા અને હુકમનામા પરથી આ બે સંબંધિત અપીલો રાજલક્ષ્મી દ્વારા સેન અને દાસ સામે અલીપોરના બીજા એડિશનલ સબઓર્ડિનેટ જજની કોર્ટમાં ૨૧મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૩૮ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવેલા ૧૯૩૮ ના ટાઈટલ દાવા નં. ૬૩ માંથી ઉદ્ભવે છે, જે એક રાજ બક્ષવ સીલ દ્વારા રાખવામાં આવેલી એસ્ટેટના ચાર આના હિસ્સાનું પ્રતિનિધિત્વ કરતી મિલકતોના કબજા માટે હતો.

૮મી જૂન, ૧૮૭૦ ના રોજ, તેમના મૃત્યુના બે દિવસ પહેલા, હિન્દુ કાયદાની બંગાળ સ્કૂલ દ્વારા સંચાલિત કલકત્તા શહેરના હિન્દુ નિવાસી રાજ બક્ષવ સીલે તેમની વિધવા મતિ દાસીને પુત્ર દત્તક લેવાની સત્તા આપતું

વસિયતનામું કર્યું હતું અને તેમની એસ્ટેટના વહીવટકર્તા અને ટ્રસ્ટી તરીકે તેમની અને અન્ય ત્રણ વ્યક્તિઓની નિમણૂક કરી હતી અને તેમને તેમની વિશાળ મિલકતોના સંચાલન અને વિતરણ માટે વિસ્તૃત દિશાનિર્દેશો આપ્યા હતા. રાજ બક્ષવ એવા લોકોમાંના એક હતા જેઓ તેમની મિલકત અને તેમના મૃત્યુ પછી તેનું સંચાલન કેવી રીતે કરવું અને કેવી રીતે લેવું તે વિશે વિગતવાર સૂચનાઓ છોડવામાં માને છે અને તેમની પાછળ બચી ગયેલા લોકો દ્વારા તેમની ઈચ્છાઓનું નિષ્ઠાપૂર્વક પાલન કરવામાં આવે તેવી અપેક્ષા રાખે છે. તેમની ઈચ્છાઓનું તેમના વંશજો દ્વારા કેવી રીતે સન્માન કરવામાં આવ્યું છે તે હવે ઇતિહાસની બાબત છે. વર્ષ ૧૮૯૦ થી તે ભાવિ દિવસે તેમણે કરેલા વસિયતનામાના અર્થઘટન અંગેની આ આઠમી કે નવમી કાનૂની કાર્યવાહી છે, અને જો કોઈ રીતે રાજ બક્ષવને આ મુકદ્દમાઓના પરિણામ વિશે જાણ કરી શકાય અને તેમને કહેવામાં આવે કે એવું ઠેરવવામાં આવ્યું છે કે તેઓ વસિયત કર્યા પિના મૃત્યુ પામ્યા છે, તો તેઓ ચોક્કસપણે રાખમાંથી ઉભા થશે અને જે બન્યું છે તેની સામે સખત વિરોધ નોંધાવશે.

રાજ બક્ષવનું ૧૦મી જૂન, ૧૮૭૦ ના રોજ અવસાન થયું, તેઓ તેમની પાછળ તેમની વિધવા મતિ દાસી અને ત્રણ પૌત્રો છોડી ગયા, જેઓ બીજી પત્ની દ્વારા અગાઉ મૃત્યુ પામેલી પુત્રીના પુત્રો હતા અને જેમાંથી એકનું ૧૮૮૦ માં અપરિણીત અવસાન થયું હતું. આ ચુકાદામાં પૌત્રોની લાઈનને સેન તરીકે ઓળખવામાં આવશે. રાજ બક્ષવના મૃત્યુ પછી, મતિ દાસીએ

એસ્ટેટનો કબજો મેળવ્યો અને તેમને આપવામાં આવેલી સત્તા હેઠળ ૧૮૭૩ માં જોગેન્દ્ર નાથ સીલ નામના એક પુત્રને દત્તક લીધો. જોગેન્દ્રએ કાત્યાયની સાથે લગ્ન કર્યા, અને રાજલક્ષ્મી, આ અપીલો જેમાંથી ઉદ્ભવે છે તે દાવામાં વાદી, તેમનું એકમાત્ર સંતાન છે. ૧૮૮૬ માં જ્યારે જોગેન્દ્રનું અવસાન થયું ત્યારે તેણી એક વર્ષથી ઓછી ઉંમરની હતી. જોગેન્દ્રના મૃત્યુના થોડા સમય પછી, મતિ દાસીએ કાત્યાયનીના ભાઈ અમૂલ્ય ચરણને તેને આપવામાં આવેલી સત્તાના વધુ ઉપયોગ માટે દત્તક લીધો. ૧૮૯૯ માં મતિ દાસીનું અવસાન થયું અને ત્યારબાદ સેનોએ એસ્ટેટનો કબજો લઈ લીધો હોય તેવું જણાયું. મતિ દાસીના જીવનકાળ દરમિયાન, બંને પૌત્રોએ રૂબરૂ જુલાઈ, ૧૮૯૦ ના રોજ મતિ દાસી અને તે સમયે જીવિત અન્ય વહીવટકર્તાઓ, અમૂલ્ય અને કાત્યાયની સામે વસિયત હેઠળ પક્ષકારોના અધિકારોની ઘોષણા, એસ્ટેટના સંચાલન, હિસાબો અને ચોખ્ખી આવકના તેમના ચોથા ભાગના હિસ્સા અંગેની ઘોષણા માટે દાવો દાખલ કર્યો હતો. ટ્રેવેલિયન ન્યાયમૂર્તિએ જાહેર કર્યું કે પૌત્રો એસ્ટેટના એક ચતુર્થાંશ ભાગ માટે સંપૂર્ણપણે હકદાર છે અને હિસાબ લેવાનો નિર્દેશ આપ્યો. આ ઘોષણા માત્ર મતિ દાસી સામે જ મંજૂર કરવામાં આવી હતી, કારણ કે દાવો અન્ય પ્રતિવાદીઓ સામે ફગાવી દેવામાં આવ્યો હતો. મતિ દાસીના મૃત્યુ પછી બંને પૌત્રોએ આખી એસ્ટેટનો કબજો લઈ લીધા પછી, અમૂલ્યએ ૯મી ઓક્ટોબર, ૧૯૦૧ ના રોજ તેમની અને કાત્યાયની સામે વસિયતનામાના અર્થઘટન અને એવી ઘોષણા માટે દાવો દાખલ કર્યો કે તે રાજ બંધનનો યોગ્ય રીતે દત્તક લીધેલ પુત્ર અને વારસદાર હતો અને તે મુજબ, તે એસ્ટેટના ત્રણ-

ચતુર્થાંશ હિસ્સા માટે હકદાર હતો અને સેન માત્ર બાકીના એક-ચતુર્થાંશ હિસ્સા માટે હકદાર હતા. ૫મી જાન્યુઆરી, ૧૯૦૩ ના ચુકાદા દ્વારા, ટ્રાયલ કોર્ટે એવા મત પર દાવો ફગાવી દીધો કે વસિયત હેઠળ પ્રથમ દત્તક પુત્રએ તેના દત્તક પિતાના વસિયતનામા દ્વારા છોડી દેવામાં આવેલી એસ્ટેટના હિસ્સામાં સંપૂર્ણ અધિકાર, માલિકી હક્ક અને હિત મેળવી લીધું હતું અને તેણે વિધવા અને પુત્રી પાછળ છોડી હોવાથી, મતિ દાસી પાસે બીજું દત્તક લેવાનો અધિકાર ન હતો. અપીલ પર આ નિર્ણયની પુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી. [અમૂલ્ય ચરણ સીલ વિ. કાલિદાસ સેન(૧)].

૧૩મી જાન્યુઆરી, ૧૯૦૩ ના રોજ, અમૂલ્યનો દાવો ફગાવી દેવાના ટ્રાયલ કોર્ટના નિર્ણયના આઠ દિવસ પછી,

(૧) (૧૯૦૫) આઈ.એલ.આર. ૩૨ કલકત્તા ૮૬૧.

કાત્યાયનીએ વસિયતનામાના અર્થઘટન, માલિકી હક્કની ઘોષણા, વિભાજન અને હિસાબ માટે સેન, અમૂલ્ય અને અમૂલ્યના દાવામાં નિયુક્ત રીસીવર સામે ૧૯૦૩ નો દાવો નં. ૧૧ શરૂ કર્યો. મૂળ રીતે દાખલ કરાયેલા વાદપત્રમાં, કાત્યાયનીએ એસ્ટેટના એક ચતુર્થાંશ હિસ્સા પર સેનના માલિકી હક્કનો સ્વીકાર કર્યો હતો અને જોગેન્દ્રની વિધવા તરીકે પોતાના માટે માત્ર ત્રણ ચતુર્થાંશ હિસ્સાનો દાવો કર્યો હતો. સેનોએ રાજ બંધવના વારસદારો તરીકે પોતાના માટે સમગ્ર એસ્ટેટનો દાવો કર્યો. તેઓએ દલીલ કરી કે વસિયત સાચી ન હતી અને જો તે સાચી હોય તો પણ, દત્તક પુત્રની તરફેણમાં અને દેવતાની

પૂજા માટે આપવામાં આવેલી ભેટો અમાન્ય હતી અને જો તે માન્ય હોય તો પણ, જોગેન્દ્ર ૨૦ વર્ષની ઉંમર પ્રાપ્ત કરતા પહેલા મૃત્યુ પામ્યો હોવાથી તેને વસિયત હેઠળ કંઈ મળ્યું ન હતું.

આ દાવાની સુનાવણી પેઝિંગ (પડતર) હતી ત્યારે, ૨૫મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૦૩ ના રોજ, સેનોએ રૂ. ૭,૦૦૦ ની લોન સુરક્ષિત કરવા માટે શિબ કૃષ્ણ દાસ પાસે એસ્ટેટના આખા સોળ આના ગીરવે મૂક્યા. ગીરવે રાખનાર અને તેના હિતના પ્રતિનિધિઓને આ ચુકાદામાં દાસ તરીકે વર્ણવવામાં આવશે. ૫મી જાન્યુઆરી, ૧૯૦૩ ના ટ્રાયલ કોર્ટના ચુકાદા સામે અમૂલ્યની અપીલનો નિર્ણય ૧૯૦૫ માં લેવામાં આવ્યો હતો, ૧૩મી જાન્યુઆરી, ૧૯૦૩ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવેલા કાત્યાયનીના ૧૯૦૩ ના દાવા નં. ૧૧ ની સુનાવણી પેઝિંગ હતી તે દરમિયાન અને દાસ ગીરવે રાખનારાઓ તરીકે કબજામાં પ્રવેશ્યા પછી. ૨૬મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૦૫ ના રોજ, અમૂલ્યના દાવામાં હાઈકોર્ટના નિર્ણય પછી, કાત્યાયનીએ તે નિર્ણય અનુસાર સમગ્ર એસ્ટેટના દાવાને સમાવવા માટે વાદપત્રમાં સુધારા માટે અરજી કરી. આ અરજી મંજૂર કરવામાં આવી હતી. આ સુધારેલા વાદપત્ર પર સેન દ્વારા કોઈ વધારાનું લેખિત નિવેદન દાખલ કરવામાં આવ્યું ન હતું. ૨૧મી ડિસેમ્બર, ૧૯૦૫ ના ચુકાદા દ્વારા, ટ્રાયલ જજે રાજ બક્ષવની સમગ્ર એસ્ટેટ માટે કાત્યાયનીના દાવાને હુકમનામું આપ્યું અને તેણીની તરફેણમાં સમગ્ર એસ્ટેટનો કબજો પુનઃપ્રાપ્ત કરવા માટેનું હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું. એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે એસ્ટેટનું સમગ્ર કોર્પસ (મૂળ રકમ)

જોગેન્દ્રમાં નિહિત હતું અને વસિયતની જોગવાઈઓ કે જેના દ્વારા પૌત્રોને ચોથો ભાગ વારસામાં આપવામાં આવ્યો હતો તે રદબાતલ અને નિષ્ફળ હતી. સેન દ્વારા લેવામાં આવેલ પ્રતિકૂળ કબજા અને મર્યાદાની દલીલ ટ્રાયલ વખતે છોડી દેવામાં આવી હતી.

આ નિર્ણય સામે ડિસ્ટ્રિક્ટ જજમાં અપીલ દાખલ કરવામાં આવી હતી. અપીલમાં ગીરવે રાખનાર શિબ કૃષ્ણ દાસને પણ પક્ષકાર તરીકે ઉમેરવામાં આવ્યા હતા. અપીલમાં સમાધાન કરવામાં આવ્યું હતું અને સમાધાન હેઠળ કાત્યાયનીને એસ્ટેટમાં સંપૂર્ણ અધિકારમાં છ આનાનો હિસ્સો મળવાનો હતો, તેના પિતા કનાઈને મુકદ્દમા સંબંધિત તેમની કથિત મુશ્કેલીઓ અને ખર્ચાઓ માટે બીજો છ આનાનો હિસ્સો મળવાનો હતો અને પ્રત્યેક સેનને બે આનાનો હિસ્સો મળવાનો હતો, તેમના હિસ્સાઓ ગીરો ચાર્જને આધીન રહેશે. સમાધાન હુકમનામું ૮મી જાન્યુઆરી, ૧૯૦૭ ના રોજ પસાર કરવામાં આવ્યું હતું, અને વિભાજન થઈ શકે અને અંતિમ હુકમનામું પસાર થઈ શકે તે માટે દાવો ટ્રાયલ કોર્ટમાં રિમાન્ડ (પરત) કરવામાં આવ્યો હતો. યોગ્ય સમયે વિભાજન કરવામાં આવ્યું અને ૧૦મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૦૭ ના રોજ અંતિમ હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું.

૧૮મી એપ્રિલ, ૧૯૦૭ ના રોજ, કાત્યાયનીના દાવામાં અપેલેટ કોર્ટ દ્વારા સંમતિ હુકમનામું કરવામાં આવ્યા પછી, કાત્યાયનીની પુત્રી અને જોગેન્દ્રની એસ્ટેટની આગામી રિવર્ઝનર, રાજલક્ષ્મીએ ૧૯૦૭ નો દાવો નં. ૫૯ શરૂ કર્યો,

જેમાં એવી ઘોષણા માટે સમાધાન કરનારા પક્ષકારો સામે દાવો દાખલ કર્યો કે સમાધાન અને સંમતિ હુકમનામું રદબાતલ અને નિષ્ફળ છે અને તે તેના પર બંધનકર્તા નથી. ટ્રાયલ કોર્ટે ઠેરવ્યું કે સમાધાન રાજલક્ષ્મી પર બંધનકર્તા છે પરંતુ તે એવી ઘોષણા માટે હકદાર છે કે કાત્યાયનીએ તેણીને આપવામાં આવેલા છ આના હિસ્સામાં માત્ર વિધવાની એસ્ટેટ લીધી છે. રાજલક્ષ્મીની અપીલ પર, હાઈકોર્ટે ૮મી ઓગસ્ટ, ૧૯૧૦ ના રોજ ટ્રાયલ કોર્ટના હુકમનામાને ઉલટાવી દીધું અને જાહેર કર્યું કે સંમતિ હુકમનામું રાજલક્ષ્મી સામે રદબાતલ અને નિષ્ક્રિય હતું અને તેના અમલમાં થયેલ વિભાજનની કાર્યવાહીથી તે કોઈ પણ રીતે બંધાયેલી ન હતી. સેન દ્વારા અપીલનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો ન હતો પરંતુ તેમના ગીરવે રાખનારાઓ (દાસ) ના પ્રતિનિધિઓ દ્વારા વિરોધ કરવામાં આવ્યો હતો જેમણે સમાધાન હુકમનામું અને વસિયત બંને હેઠળ એસ્ટેટના એક ચતુર્થાંશ ભાગ માટે તેમના ગીરવે મૂકનારાઓના માલિકી હક્કનો દાવો કર્યો હતો. (રાજલક્ષ્મી દાસી વિ. કાત્યાયની દાસી(૧)).

વર્ષ ૧૯૧૯ માં, સંબંધિત પક્ષકારોના કબજામાં અનુક્રમે બાર આના અને ચાર આના હિસ્સાની વસૂલાત માટે પૌત્રો દ્વારા અને કાત્યાયની અને રાજલક્ષ્મી દ્વારા બે વળતા દાવા શરૂ કરવામાં આવ્યા હતા.

(૧) (૧૯૧૧) આઈ.એલ.આર. ૩૮ કલકત્તા ૬૩૯.

કાત્યાયનીએ ૧૯૧૯ નો દાવો નં. ૧૧૫ સેન અને દાસ સામે ચાર આના હિસ્સાની વસૂલાત માટે લાવ્યો હતો, જ્યારે સેનોએ ૧૯૧૯ નો દાવો નં. ૧૧૨

એસ્ટેટના બાર આના હિસ્સાની વસૂલાત માટે કાત્યાયની અને રાજલક્ષ્મી સામે લાવ્યો હતો. આ બંને દાવા ટ્રાયલ જજ દ્વારા ફગાવી દેવામાં આવ્યા હતા અને તેમના નિર્ણયને ૨૧મી જુલાઈ, ૧૯૨૫ ના રોજ અપીલમાં સમર્થન આપવામાં આવ્યું હતું. આ દાવાની શરૂઆત પહેલાં, દાસે તેમના ગીરોના આધારે એક દાવો દાખલ કર્યો હતો અને ગીરો હુકમનામું મેળવ્યું હતું જેને ૨૩મી નવેમ્બર, ૧૯૧૮ ના રોજ અંતિમ કરવામાં આવ્યું હતું.

૨, દેબ લેન, કલકત્તા તરીકે વર્ણવેલ મિલકત, જે રાજ બક્ષવની એસ્ટેટનો ભાગ હતી અને જેને સમાધાન હેઠળ સેનોના હિસ્સામાં ફાળવવામાં આવી હતી, તે લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન એક્ટ હેઠળ ૧૬મી જાન્યુઆરી, ૧૯૨૧ ના રોજ સંપાદન માટે જાહેર કરવામાં આવી હતી. ૨૭મી એપ્રિલ, ૧૯૨૮ ના રોજ, અજિત નાથ દાસ, મોર્ટગેજીએ, સંપૂર્ણ વળતરની રકમનો દાવો કરતી અરજી કરી અને દલીલ કરી કે મોર્ટગેજી હુકમનામાધારકો તે આખી રકમ મેળવવા માટે હકદાર છે. રાજલક્ષ્મીએ રાજ બક્ષવની એસ્ટેટના સોળ આના હિસ્સાના માલિક તરીકે આખી રકમનો દાવો કર્યો. ૭મી જુલાઈ, ૧૯૨૮ ના રોજ, તમામ દાવેદારોની તરફેણમાં સંયુક્ત એવોર્ડ કરવામાં આવ્યો. રાજલક્ષ્મીએ ૧૮મી જુલાઈ, ૧૯૨૮ ના રોજ કરેલી અરજી દ્વારા વળતરની વહેંચણીના મુદ્દા પર કોર્ટના સંદર્ભની માંગણી કરી. તેણે ભારપૂર્વક જણાવ્યું કે સેન અને દાસ વળતરના કોઈપણ ભાગ માટે હકદાર નથી. અજિત નાથ દાસ, મોર્ટગેજીએ પણ ૧૮મી ઓગસ્ટ, ૧૯૨૮ ના રોજ સંદર્ભ માટે અરજી કરી. જોગેન્દ્ર મોહન દાસ દ્વારા સમાન અરજી કરવામાં આવી હતી.

ભોલાનાથ સેને ૮મી જૂન, ૧૯૨૯ ના રોજ દાવાનું નિવેદન દાખલ કર્યું. આ બાબતની સુનાવણી માટે લેન્ડ એકિવિઝિશન એક્ટ હેઠળ એક સ્પેશિયલ જજની નિમણૂક કરવામાં આવી. તેમણે રાજલક્ષ્મીના દાવાને ફગાવી દીધો અને ઠેરવ્યું કે સેન આખી વળતરની રકમ મેળવવા હકદાર છે. સેન અને દાસ બંને તેમના સંબંધિત વકીલો દ્વારા રજૂ થયા હતા અને રાજલક્ષ્મી સામે સામાન્ય કારણ બનાવ્યું હતું.

રાજલક્ષ્મીએ સ્પેશિયલ જજના નિર્ણય સામે હાઈકોર્ટમાં અપીલ કરી પરંતુ કોઈ સફળતા મળી નહીં. તેની અપીલ ૮મી માર્ચ, ૧૯૩૫ ના રોજ ફગાવી દેવામાં આવી હતી. તેણે પ્રિવી કાઉન્સિલમાં અપીલ કરી. આ અપીલ મંજૂર કરવામાં આવી અને રાજલક્ષ્મીને આખી વળતરની રકમ માટે હકદાર જાહેર કરવામાં આવી. (રાજલક્ષ્મી વિ. ભોલાનાથ સેન) (૧).

પ્રિવી કાઉન્સિલના નિર્ણયના બે મહિનાની અંદર, આ અપીલો જે દાવામાંથી ઉદ્ભવે છે તે, અગાઉ જણાવ્યા મુજબ, રાજલક્ષ્મી દ્વારા ૨૧મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૩૮ ના રોજ સેન અને દાસ સામે એસ્ટેટના ચાર આના હિસ્સાનું પ્રતિનિધિત્વ કરતી મિલકતોના કબજા માટે શરૂ કરવામાં આવ્યો હતો જે સેનોને ફાળવવામાં આવી હતી, અને જેનો કબજો ૧૯૦૩ ના દાવા નં. ૧૧ માં અંતિમ હુકમનામાની શરતો અનુસાર તેમને સોંપવામાં આવ્યો હતો. આમાંથી થોડો ભાગ ત્યારબાદ ગીરો હુકમનામાની બજવણીમાં દાસ દ્વારા ખરીદવામાં આવ્યો હતો. આ દાવો ટ્રાયલ જજ દ્વારા ફગાવી દેવામાં આવ્યો હતો. રાજલક્ષ્મીએ તેનો દાવો

ફગાવી દેવા સામે હાઈકોર્ટમાં અપીલ કરી. હાઈકોર્ટે અપીલ આંશિક રીતે મંજૂર કરી, ટ્રાયલ કોર્ટના ચુકાદા અને હુકમનામાને તે હદ સુધી રદ કર્યા જ્યાં સુધી તેઓએ સેન સામે વાદીનો દાવો ફગાવી દીધો હતો અને તેમની સામે દાવો મંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો અને દાવાની મિલકતો પર વાદીનો માલિકી હક્ક તેમની સામે જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. એવો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો કે તેણે તેમની પાસેથી, તેમજ પ્રતિવાદી ૧૪ પાસેથી રિસીવર તરીકે કબજો મેળવવો જોઈએ પરંતુ તેણીનો માલિકી હક્ક અને કબજો પ્રતિવાદીઓ-સામાવાળાઓ ૩ થી ૧૩ (દાસ) ના અધિકારોને આધીન હતો કે તેઓ એવા આધાર પર તેમના ગીરો હુકમનામાની બજવણીમાં મિલકતો સામે કાર્યવાહી કરી શકે કે આ મિલકતો પ્રતિવાદીઓ-સામાવાળાઓ ૧ અને ૨ ના કબજામાં હતી અને તેઓએ એસ્ટેટના ચાર આના હિસ્સાનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા તેમની સાથે વ્યવહાર કર્યો હતો જેના પર તેમનો માલિકી હક્ક હતો. મેસ્ને નફાની (mesne profits - વચગાળાના નફાની) રકમ અંગે તપાસનો પણ આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો. અપીલ સામાવાળાઓ ૩ થી ૧૩, દાસ સામે ફગાવી દેવામાં આવી હતી. આ નિર્ણયની ઔચિત્ય પર સંબંધિત પક્ષકારો દ્વારા આ અપીલોમાં અમારી સમક્ષ એ હદ સુધી પ્રહાર કરવામાં આવ્યો છે કે તે તેમની વિરુદ્ધ જાય છે.

(૧) (૧૯૩૮) ૬૫ આઈ.એ. ૩૬૫.

બે અપીલોમાં ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોને સમજવા માટે ૧૯૨૮ ના જમીન સંપાદન કેસ (રાજલક્ષ્મી વિ. ભોલાનાથ સેન) (૧) માં પ્રિવી કાઉન્સિલના

નિર્ણયના સાચા વ્યાપ અને અસરને નક્કી કરવું જરૂરી છે. તે કાર્યવાહીમાં હસ્તગત કરાયેલ પરિસર નિર્વિવાદપણે રાજ બંધવ સીલની એસ્ટેટનો ભાગ હતું, જે ૧૯૦૭ ના સમાધાન હુકમનામા હેઠળ વિભાજન દ્વારા સેનોને ફાળવવામાં આવેલા ચાર આના હિસ્સામાં આવ્યું હતું. વળતરના પુરસ્કાર વિશે ત્રિકોણીય વિરોધ હતો અને હસ્તગત મિલકતમાં રસ ધરાવતા તમામ પક્ષકારોને નોટિસ આપ્યા પછી તેમની તરફેણમાં સંયુક્ત પુરસ્કાર આપવામાં આવ્યો હતો જેમાં ગીરવે રાખનારાઓનો પણ સમાવેશ થાય છે. એ સ્પષ્ટ છે કે ગીરવે રાખનારાઓ કાયદાની કલમ ૧૦ ની ભાષા પરથી "રસ ધરાવતી વ્યક્તિ" વાક્યની વ્યાખ્યામાં આવતા હતા અને જો હાઇકોર્ટે અન્યથા ન વિચાર્યું હોત તો કદાચ કાયદાની જોગવાઈઓનો સંદર્ભ આપીને આ સામાન્ય હકીકતનો ઉલ્લેખ કરવો બિનજરૂરી હોત.

અગાઉ જણાવ્યા મુજબ, સેન, દાસ અને રાજલક્ષ્મીએ વળતરની વહેંચણીના પ્રશ્નને કોર્ટના નિર્ધારણ માટે મોકલવાની જરૂરિયાત દર્શાવી અને તેઓએ તે આધારે જણાવ્યા જેના પર તેમના દાવાઓ આધારિત હતા. પક્ષકારો વચ્ચે ઉદ્ભવતો વિવાદ તે કાર્યવાહીના ચહેરા પર સ્પષ્ટ છે અને લોર્ડ થેન્કર્ટનના શબ્દોમાં, જેમણે બોર્ડનો નિર્ણય આપ્યો, વિવાદની બાબત એ હતી કે શું રાજલક્ષ્મી રાજ બંધવ સીલની એસ્ટેટના અનુગામી તરીકે કલકત્તા શહેરમાં ૨, દેબ લેન, પરિસરના ભાગના સંપાદનના સંદર્ભમાં આપવામાં આવેલા વળતરના નાણાં માટે હકદાર હતી કે કેમ, જેનું ઉક્ત પરિસર એક ભાગ હતું. સંબંધિત પક્ષકારો દ્વારા વળતરનો દાવો રાજ બંધવની એસ્ટેટના તે ભાગમાં તેમના

સંબંધિત માલિકી હક્કોના દાવા પર આધારિત હતો જે ૧૯૦૭ ના વિભાજન હુકમનામા હેઠળ દાસના ચાર્જને આધીન સેનોને ફાળવવામાં આવ્યો હતો, અને વહેંચણીના પ્રશ્નનો નિર્ણય તે માલિકી હક્કના નિર્ધારણ પર આધારિત હતો. જમીન સંપાદન અદાલતને આ રીતે હસ્તગત કરેલી મિલકતમાં પક્ષકારોના માલિકી હક્કનો પ્રશ્ન નક્કી કરવાનું અધિકારક્ષેત્ર હતું

(૧) (૧૯૩૮) ૬૫ આઈ.એ. ૩૬૫.

અને તે માલિકી હક્ક સેન અને રાજલક્ષ્મી દ્વારા દાવો કરાયેલ ચાર આના હિસ્સાની માલિકી વિશેના પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદને નક્કી કર્યા સિવાય નક્કી કરી શકાય નહીં.

લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન કોર્ટ અને હાઈકોર્ટે અપીલ પર સેનના ચાર આના હિસ્સાનો માલિકી હક્ક સાબિત થયો હોવાનું માન્યું. પરંતુ પ્રિવી કાઉન્સિલના તેમના લોર્ડશિપ્સે અન્યથા ઠેરવ્યું અને જાણ્યું કે સેન પાસે એવો કોઈ માલિકી હક્ક નથી, અને રાજલક્ષ્મી એકલી જ રાજ બદ્ધવ સીલની સમગ્ર એસ્ટેટ માટે હકદાર હતી જેમાં સેનના કબજામાં રહેલ ચાર આના હિસ્સો અને જેના પર તેમના ગીરવે રાખનારાઓનો ચાર્જ હતો તે પણ સામેલ છે. તેમના લોર્ડશિપ્સે વિવાદની બાબતનો આ રીતે ઉકેલ લાવ્યો:-

"૮મી ઓગસ્ટ, ૧૯૧૦ ના રોજ હાઈકોર્ટના નિર્ણય પછી એસ્ટેટની

સ્થિતિ વિશે સ્પષ્ટ દૃષ્ટિકોણ મેળવવો મહત્વપૂર્ણ છે, જેની અસર (અન્ય

બાબતોની સાથે સાથે) ૧૯૦૩ ના નં. ૧૧ માં ડિસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટના સંમતિ હુકમનામાને ૨૬ કરવાની અને સબઓર્ડિનેટ જજના ૨૧મી ડિસેમ્બર, ૧૯૦૫ ના હુકમનામાને અંતિમ અને બંધનકર્તા તરીકે છોડી દેવાની હતી, જે અગાઉ ટાંકવામાં આવ્યું છે. આ હુકમનામું કાત્યાયનીનો સમગ્ર એસ્ટેટ પરનો માલિકી હક્ક જાહેર કરતું હતું, તે સ્પષ્ટપણે કાત્યાયનીની તરફેણમાં એસ્ટેટમાંના સમગ્ર હિતોનું પ્રતિનિધિત્વ કરતું હુકમનામું હતું, અને પ્રસ્તુત કેસમાં નીચેની બંને અદાલતો દ્વારા તેને યોગ્ય રીતે એવું જ માનવામાં આવ્યું છે; અને તે સેન સાથેના કોઈપણ પ્રશ્નમાં રેસ જુડિકાટા બનાવે છે. એસ્ટેટના કબજાની વાત કરીએ તો, જ્યારે હુકમનામાએ કબજો પાછો મેળવવાનો આદેશ આપ્યો હતો, ત્યારે ૧૯૦૭ ના વિભાજન હેઠળ આપવામાં આવેલો કબજો ચાલુ રહ્યો હતો, સેન ચાર આનાના કબજામાં હતા. એ સ્પષ્ટ જણાય છે કે રિવર્ઝનરી વારસદારો પર બંધનકર્તા ન હોય તેવા કરાર હેઠળનો કબજો રિવર્ઝનરી વારસદાર સાથેના પ્રશ્નમાં સેનને લાભ આપી શકે નહીં, જેનો કબજો મેળવવાનો અધિકાર જ્યાં સુધી તે વારસદાર માટે વારસો ખુલ્લો ન થાય ત્યાં સુધી ઉદ્ભવી શકે નહીં."

ઉપરોક્ત ચાર આના હિસ્સાના સંબંધમાં સેન અને રાજલક્ષ્મી વચ્ચે માલિકી હક્કના પ્રશ્નનો સ્પષ્ટ નિર્ણય છે. પ્રિવી કાઉન્સિલ સમક્ષ સેન વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કોઈપણ કિસ્સામાં

કાત્યાયની દ્વારા ૧૯૧૯ ના દાવા નં. ૧૧૫ માં સેન અને તેમના ગીરવે

રાખનારાઓ સામે ચાર આના હિસ્સાની વસૂલાત માટે આપવામાં આવેલ નિર્ણય રાજલક્ષ્મીના દાવા પર રેસ જુડિકાટા તરીકે કાર્યરત છે. આ દલીલ નકારી કાઢવામાં આવી હતી અને એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે ૧૯૧૯ ના દાવા નં. ૧૧૫ માં હુકમનામું રાજલક્ષ્મીના કબજાના અધિકારને અસર કરી શકે નહીં અને અસર કરી નથી. આમ તેમાં કોઈ શંકા નથી કે રાજ બંધવની એસ્ટેટના આ ભાગના માલિકી હક્કનું નિર્ધારણ જમીન સંપાદનની કાર્યવાહીના કાર્યક્ષેત્રમાં હતું અને તે કાર્યવાહીમાં માલિકી હક્ક આખરે નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો.

રેસ જુડિકાટા અથવા રેકૉર્ડ દ્વારા એસ્ટોપલની દલીલ સફળતાપૂર્વક સ્થાપિત કરવા માટે એ દર્શાવવું જરૂરી છે કે અગાઉના કેસમાં કોર્ટે, પ્રશ્ન ચલાવવાનું અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા, પછીના કેસમાં વિવાદમાં રહેલી બાબતના નિર્ધારણને આવશ્યક અને નોંધપાત્ર રીતે સંડોવતા નિર્ણય પર પહોંચ્યું. એક સમયે એ શંકાનો વિષય હતો કે કલેક્ટર દ્વારા જે મામલો કોર્ટમાં મોકલવામાં આવ્યો હોય તે કોર્ટનો નિર્ણય આવો નિર્ણય છે કે કેમ અને તે શંકા રામચંદ્ર રાવ વિ. રામચંદ્ર રાવ(૧) માં પ્રિવી કાઉન્સિલના ચુકાદા દ્વારા દૂર કરવામાં આવી હતી, જેણે નક્કી કર્યું હતું કે જ્યાં વળતર મેળવવાના માલિકી હક્ક અંગેનો વિવાદ કોર્ટમાં મોકલવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં તેના પરનું હુકમનામું કે જેના સામે અપીલ કરવામાં આવી ન હોય તે વિવાદના પક્ષકારો વચ્ચેના દાવામાં માલિકી હક્કના પ્રશ્નને રેસ જુડિકાટા બનાવે છે. તે કેસમાં નીચે મુજબનું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:-

"હાઈકોર્ટ એવું માને છે કે આ મામલો વળતરના નાણાંની હદ સુધી જ નક્કી કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ તે જે બન્યું તેનું સાચું સ્વરૂપ નથી, કારણ કે બદાર બી વિ. હબીબ મેરિકન નૂરદીન(૨) માં દર્શાવ્યા મુજબ સમાન પક્ષકારો વચ્ચે સમાન પ્રશ્ન ઉભો થાય તેવા કિસ્સામાં, કોર્ટ માટે અગાઉના નિર્ણયની સમીક્ષા કરવી સક્ષમ નથી કે જે અપીલ માટે હવે ખુલ્લો નથી, બીજા કેસની સુનાવણી કરવાનું અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી બીજી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવ્યો હોય. જો નિર્ણય ખોટો હતો, તો તેના સામે યોગ્ય સમયમાં અપીલ થવી જોઈતી હતી. ન તો આવા સંજોગોમાં રસ ધરાવતા પક્ષકારો એવું કહી શકે છે કે જે વિષય-વસ્તુ પર અગાઉનો નિર્ણય આપવામાં આવ્યો હતો તેનું મૂલ્ય

(૧) (૧૯૨૨) ૪૯ આઈ.એ. ૧૨૯.

(૨) [૧૯૦૯] એ.સી. ૬૨૩.

તુલનાત્મક રીતે એટલું નજીવું હતું કે તેના સામે અપીલ કરવી તેમના માટે યોગ્ય નહોતી. જો આવી દલીલ સ્વીકાર્ય હોય, તો મુકદ્દમાનો કોઈ અંત નહીં હોય. ન્યાયિક નિર્ણયનું મહત્વ વિવાદમાં રહેલી ચોક્કસ વસ્તુના નાણાકીય મૂલ્ય દ્વારા માપી શકાતું નથી. એવું સૂચવવામાં આવ્યું છે કે નિર્ણય અગાઉના દાવામાં ન હતો, પરંતુ આ એવું હતું કે નહીં તેનાથી કોઈ ફરક પડતો નથી, કારણ કે તાજેતરમાં જ હૂક વિ. એડમિનિસ્ટ્રેટર-જનરલ ઓફ બંગાળ(૧) માં આ બોર્ડ દ્વારા દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે એક જ બાબતને બે વાર દાવો કરવામાં આવતા

અટકાવતો સિદ્ધાંત સામાન્ય ઉપયોગનો છે, અને તે આ સંદર્ભમાં કોડના ચોક્કસ શબ્દો દ્વારા મર્યાદિત નથી."

ભગવતી વિ. રામ કલી(ર) માં બી ની તરફેણમાં જમીન સંપાદનની કાર્યવાહીમાં એક મુદ્દો નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો કે તેણી સમગ્ર વળતરના નાણાં મેળવવા માટે હકદાર હતી. બીજી વિધવા, જે જમીન સંપાદનની કાર્યવાહીમાં દાવેદાર પણ હતી, તેના પતિ અને તેના ભાઈઓ દ્વારા વારસામાં મળેલી એસ્ટેટમાં અડધા હિસ્સા માટે હકદાર છે તેવી ઘોષણા માટેના અનુગામી દાવામાં, એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે તેણીનો દાવો રેસ જુડિકાટના નિયમ દ્વારા બાધિત હતો, ડિસ્ટ્રિક્ટ જજે અગાઉની કાર્યવાહીમાં નક્કી કર્યું હતું કે તેણીનો જમીન પર કોઈ માલિકી હક્ક નથી. તે કિસ્સામાં વિવાદમાં રહેલી મિલકતનો કેટલોક ભાગ લેન્ડ એકિવિઝિશન એક્ટ હેઠળ હસ્તગત કરવામાં આવ્યો હતો અને કલેક્ટરે તેમના એવોર્ડ દ્વારા વિધવાઓ વચ્ચે વળતરને સમાન ભાગે વહેંચ્યું હતું. બંને વિધવાઓએ વળતરના માલિકી હક્કનો પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો. વાંધાઓ અધિનિયમ હેઠળ ડિસ્ટ્રિક્ટ જજને મોકલવામાં આવ્યા હતા અને ડિસ્ટ્રિક્ટ જજે ભગવતી સમગ્ર વળતર માટે હકદાર છે કે રામ કલી અડધા માટે હકદાર છે તે મુદ્દા પર ભગવતીની તરફેણમાં ચુકાદો આપ્યો હતો. ત્યારબાદ રામ કલીએ ભાઈઓ અને તેમની માતા દ્વારા વારસામાં મળેલી આખી મિલકતના અડધા હિસ્સાના તેના અધિકારની ઘોષણા માટે ભગવતી સામે દાવો દાખલ કર્યો. સબઓર્ડિનેટ જજે ઠેરવ્યું કે આ દાવો લેન્ડ એકિવિઝિશન એક્ટ હેઠળના સંદર્ભમાં ડિસ્ટ્રિક્ટ જજના નિર્ણય દ્વારા રેસ જુડિકાટ દ્વારા બાધિત છે. હાઈકોર્ટે

(૧) (૧૯૨૧) ૪૮ આઈ.એ. ૧૮૭.

(૨) (૧૯૩૯) ૬૬ આઈ.એ. ૧૪૫.

આ નિર્ણયને ઉલટાવી દીધો અને ઠેરવ્યું કે રામ કલીનો માલિકી હક્ક ડિસ્ટ્રિક્ટ જજને કરેલા સંદર્ભનો વિષય ન હતો અને તેથી તેઓ તે ચલાવવા સક્ષમ ન હતા. પ્રિવી કાઉન્સિલે આ નિર્ણયને ઉલટાવી દીધો અને ઠેરવ્યું કે ડિસ્ટ્રિક્ટ જજે માલિકી હક્કનો પ્રશ્ન નક્કી કર્યો હતો અને તેમનો નિર્ણય પક્ષકારો પર બંધનકર્તા હતો અને તે બાબત રેસ જુડિકાટા હતી.

આ બે નિર્ણયો, અમારા મતે, પ્રસ્તુત કેસમાં ઉઠાવવામાં આવેલ રેસ જુડિકાટાના મુદ્દા પર નિર્ણાયક છે અને આ સંજોગોમાં એવું માનવું પડે છે કે ચાર આના હિસ્સાના માલિકી હક્કનો પ્રશ્ન જમીન સંપાદનની કાર્યવાહીમાં આવશ્યક અને નોંધપાત્ર રીતે સામેલ હતો અને તે પ્રશ્ન ચલાવવાનું અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલત દ્વારા આખરે નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો અને તે નિર્ણય આમ રેસ જુડિકાટા તરીકે કાર્ય કરે છે અને સેન અને ગીરવે રાખનારાઓને આ દાવામાં તે બાબત ફરીથી ઉઠાવતા અટકાવે છે. પ્રિવી કાઉન્સિલ સાચી હતી કે ખોટી તે પ્રશ્ન સાથે અત્યારે આપણે સંબંધિત નથી.

હાઈકોર્ટે ઠેરવ્યું કે તેમાં કોઈ પ્રશ્ન હોઈ શકે નહીં કે આ નિર્ણય સેન પર બંધનકર્તા છે અને રાજલક્ષ્મી સામે તેમના માલિકી હક્કના પ્રશ્ન પર તેમને બાંધે છે અને એવો કોઈ પ્રશ્ન પણ હોઈ શકે નહીં કે તે ગીરવે રાખનારાઓ પર બંધનકર્તા

છે જેઓ કાર્યવાહીના પક્ષકાર હતા. ચુકાદાના અંતિમ ભાગમાં તેઓએ નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:-

"અમારો નિષ્કર્ષ, તેથી, એ છે કે પ્રિવી કાઉન્સિલના નિર્ણયમાં એવું કંઈ નથી જે ગીરવે રાખેલી મિલકતો પર સેનના માલિકી હક્કના પ્રશ્ન પર દાસ સામે, પ્રત્યક્ષ કે રચનાત્મક રીતે, રેસ જુડિકાટા તરીકે કાર્ય કરી શકે. જ્યાં સુધી તે જાય છે ત્યાં સુધી તેઓ નિર્ણયથી બંધાયેલા છે: જેમ સેન હવે એમ ન કહી શકે કે વાદી સાથેના પ્રશ્નમાં દાવો નં. ૧૧ માં નિર્ણય તેમની સામે રેસ જુડિકાટા નથી, માલિકી હક્ક અને કબજાના અધિકાર બંને અંગે, તેવી જ રીતે દાસ કહી શકતા નથી કે નિર્ણય સેન સામે રેસ જુડિકાટા નથી. પરંતુ વાદી સામે સેનનો માલિકી હક્ક સાબિત કરવાનો તેમનો પોતાનો અધિકાર કોઈપણ રીતે પ્રભાવિત થતો નથી. આ વિસંગત લાગી શકે છે, પરંતુ આવી વિસંગતતા રેસ જુડિકાટાના સિદ્ધાંતમાં અંતર્ગત છે જે માલિકી હક્કનું નિર્માણ કે નાશ કરતું નથી પરંતુ તે માત્ર એસ્ટોપલનો નિયમ છે."

ખૂબ જ આદર સાથે અમને લાગે છે કે ગીરવે રાખનારાઓના સંબંધમાં જે નિષ્કર્ષ પર પહોંચવામાં આવ્યો છે તે ન તો પ્રકાશ પાડનારો છે કે ન તો યોગ્ય છે. વિસંગત પરિણામ સમસ્યાના ઉકેલ માટેના ખોટા અભિગમને કારણે આવ્યું છે અને તે રેસ જુડિકાટાના સિદ્ધાંતમાં રહેલી કોઈ વિસંગતતાનું પરિણામ નથી. વિદ્વાન ન્યાયાધીશોએ કેટલાક પ્રશ્નો ઊભા કર્યા અને પછી સિવિલ પ્રોસિજર

કોડની કલમ ૧૧ ની મર્યાદિત જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને તેમના જવાબો આપવાનો પ્રયાસ કર્યો જે શરતોમાં માત્ર દાવાઓને જ લાગુ પડે છે, ક્ષણભર માટે ભૂલી જઈએ તો, જો આપણે આદર સાથે કહી શકીએ, કે રેસ જુડિકાટાનો સિદ્ધાંત ન્યાયશાસ્ત્રના સામાન્ય સિદ્ધાંતો પર આધારિત છે. પ્રશ્નો હતા: (૧) શું ૧૯૨૮ ની જમીન સંપાદનની કાર્યવાહીમાં પ્રિવી કાઉન્સિલના ચુકાદાએ સેન પાસેથી ચાર આના હિસ્સાનું ગીરો મેળવવાના ગીરવે રાખનારાઓના અધિકાર અથવા જોગેન્દ્રની એસ્ટેટના રિવર્ઝનર્સ અને તેમની વચ્ચેના પ્રશ્નમાં તેમના ગીરવે મૂકનારાઓના માલિકી હક્ક સાબિત કરવાના તેમના અધિકાર વિશે કોઈ પ્રશ્ન નક્કી કર્યો હતો? (૨) શું ગીરવે રાખનારાઓ જમીન સંપાદનની કાર્યવાહીમાં આ પ્રશ્નો ઉઠાવી શક્યા હોત અને જો તેઓ ઉઠાવી શક્યા હોત, તો પણ શું પ્રશ્નો એવા છે કે તે ઉઠાવવા જોઈતા હતા? આ બંને પ્રશ્નો આ કેસમાં નક્કી કરવાના મુદ્દા સાથે કેવી રીતે સંબંધિત હતા તેની પ્રશંસા કરવી મુશ્કેલ છે. અહીં શેઓપરસન સિંહ વિ. રામનંદન સિંહ (૧) માં બોર્ડનો ચુકાદો આપતી વખતે સર લોરેન્સ જેનકિન્સ દ્વારા જે કહેવામાં આવ્યું હતું તેનું પુનરાવર્તન કરવું યોગ્ય છે:-

"તેમને સંબોધવામાં આવેલી દલીલોને ધ્યાનમાં રાખીને, તેમના લોર્ડશિપ્સ એ વાત પર ભાર મૂકવાની ઇચ્છા રાખે છે કે રેસ જુડિકાટાનો નિયમ પ્રાચીન દાખલાઓ પર આધારિત હોવા છતાં, ડહાપણ દ્વારા નિર્ધારિત છે જે સર્વકાળ માટે છે. લોર્ડ કોકે જાહેર કર્યું છે, 'interest reipublicae ut sit finis litium-નહીંતર, કાયદાના રંગ અને બહાના હેઠળ

મોટો જુલમ થઈ શકે છે' (૬ કોડ, ૯એ). જોકે કોડનો નિયમ અંગ્રેજી સ્ત્રોતમાંથી શોધી શકાય છે, તે હિન્દુ ભાષ્યકારો દ્વારા સમજાવવામાં આવેલા કાયદાની ભાવનાનો કોઈ પણ રીતે વિરોધ ન કરતો સિદ્ધાંત મૂર્ત સ્વરૂપ આપે છે. વિજ્ઞાનેશ્વર અને નીલકંઠ કાયદા દ્વારા માન્ય રાખવામાં આવેલી દલીલોમાં અગાઉના ચુકાદાની દલીલનો સમાવેશ કરે છે, જેમાંના પ્રત્યેક આ હેતુ માટે કાત્યાયનના પાઠને ટાંકે છે,

(૧) (૧૯૧૬) ૪૩ આઈ.એ. ૯૧ પૃષ્ઠ ૯૮ પર

જેઓ આ દલીલનું આ રીતે વર્ણન કરે છે: 'જો કોઈ વ્યક્તિ, કાયદામાં પરાજિત થવા છતાં, ફરીથી દાવો માંડે છે, તો તેને જવાબ આપવો જોઈએ, "તમે અગાઉ પરાજિત થયા હતા". આને અગાઉના ચુકાદાની દલીલ કહેવામાં આવે છે.' અને તેથી ભારતમાં અદાલતો દ્વારા નિયમનો ઉપયોગ ફોર્મની કોઈ તકનીકી વિચારણાઓથી પ્રભાવિત થવો જોઈએ નહીં, પરંતુ કાયદા દ્વારા મંજૂર મર્યાદાઓમાં પદાર્થની બાબત દ્વારા થવો જોઈએ."

લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન એક્ટ હેઠળ આપવામાં આવેલા ચુકાદાની બંધનકર્તા શક્તિ કાયદાના સામાન્ય સિદ્ધાંતો પર આધારિત છે અને કાયદાની કલમ ૧૧ પર નહીં. જો તે બંધનકર્તા ન હોત, તો મુકદ્દમાનો કોઈ અંત હોત નહીં. ગીરવે રાખનારાઓ વર્ષ ૧૯૧૦ થી ગીરવે મૂકનારાઓના માલિકી હક્ક વિશે લડી રહ્યા હતા. જ્યારે રાજલક્ષ્મી ૧૯૦૭ ના દાવા નં. ૫૯ માં સમાધાન હુકમનામાનો વિરોધ કરવા માટે ૧૮મી એપ્રિલ, ૧૯૧૭ ના રોજ દાખલ કરાયેલો પોતાનો દાવો

હારી ગઈ અને હાઈકોર્ટમાં અપીલ દાખલ કરી, ત્યારે તે અપીલનો સેન દ્વારા બિલકુલ વિરોધ કરવામાં આવ્યો ન હતો, પરંતુ તેમના ગીરવે રાખનારના પ્રતિનિધિઓ દ્વારા વિરોધ કરવામાં આવ્યો હતો જેમણે સમાધાન હુકમનામું અને વસિયત બંને હેઠળ એસ્ટેટના એક ચતુર્થાંશ ભાગ પર ગીરવે મૂકનારાઓના માલિકી હક્કનો દાવો કર્યો હતો. વર્ષ ૧૯૧૯ માં જ્યારે ઉપર જણાવેલ બે વળતા દાવા શરૂ કરવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે ગીરવે રાખનારાઓને પક્ષકાર તરીકે જોડવામાં આવ્યા હતા અને કેસોમાં સક્રિય રસ લીધો હતો. જ્યારે ૧૯૨૮ ના વર્ષમાં લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન એક્ટ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી ત્યારે સેન અને રાજલક્ષ્મી સાથે તેમની તરફેણમાં એક સંયુક્ત એવોર્ડ આપવામાં આવ્યો હતો. હસ્તગત મિલકતમાં રસ ધરાવતા પક્ષકારો તરીકે તેઓએ સંદર્ભ માટે પૂછ્યું અને તે મેળવ્યું. તેઓ જમીન સંપાદન અદાલત સમક્ષ વકીલ દ્વારા રજૂ થયા હતા અને ગીરવે મૂકનારાઓ અને પોતાના પક્ષમાં સ્વર્ગસ્થ રાજ બંધવની એસ્ટેટના ચાર આના હિસ્સા અંગે માલિકી હક્કના પ્રશ્ન પર નિર્ણય મેળવ્યો હતો. રાજલક્ષ્મી દ્વારા હાઈકોર્ટમાં કરવામાં આવેલી અપીલમાં તેઓ પક્ષકાર તરીકે જોડાયા હતા અને તે કોર્ટ સમક્ષ પણ તેઓ વકીલ દ્વારા રજૂ થયા હતા અને તે અપીલનો બચાવ કરવામાં સફળ રહ્યા હતા. પ્રિવી કાઉન્સિલમાં રાજલક્ષ્મી દ્વારા કરવામાં આવેલી અપીલમાં તેમને ફરીથી પક્ષકારો તરીકે જોડવામાં આવ્યા હતા. તેઓએ અપીલ કરવાની મંજૂરી માટેની કાર્યવાહીમાં સક્રિય ભાગ લીધો હતો અને

પ્રિવી કાઉન્સિલના ઉપયોગ માટે કાગળો તૈયાર કરાવવામાં. હકીકતમાં, તેઓએ છાપકામ ખર્ચનો એક ભાગ ચૂકવ્યો હતો. સુનાવણીના સમયે પ્રિવી

કાઉન્સિલ સમક્ષ તેમની ગેરહાજરી તેમને પ્રિવી કાઉન્સિલ દ્વારા તેમની સામે આપવામાં આવેલા પ્રતિકૂળ નિર્ણયના પરિણામમાંથી મુક્ત કરી શકતી નથી. તેઓને તે કાર્યવાહીમાં તેમના ગીરવે મૂકનારાઓના ચાર આના હિસ્સા પરના માલિકી હક્કનો બચાવ કરવાનો પૂરો અધિકાર હતો અને તેઓએ તેમના અધિકારનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કર્યો સિવાય કે અંતિમ તબક્કે, સંભવતઃ નીચેની બે અદાલતોમાં જીત્યા પછી, તેઓએ ધાર્યું કે અંતિમ અદાલતમાં નિર્ણય પણ તેમની તરફેણમાં હશે અને પ્રિવી કાઉન્સિલ સમક્ષ હાજર થયા ન હતા. ૧૯૨૯ ના એક્ટ XX દ્વારા ટ્રાન્સફર ઓફ પ્રોપર્ટી એક્ટની કલમ ૭૩ માં કરવામાં આવેલા સુધારા પહેલાં ઘણા કેસોમાં એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે જ્યાં હસ્તગત કરાયેલી મિલકત એસ્ટેટનો ભાગ બનાવે છે જે વળતર તરીકે આપવામાં આવેલી રકમ કરતાં વધુ રકમ માટે ગીરવે મૂકવામાં આવે છે, તો ગીરવે રાખનાર ગીરો દેવાના નિવારણ માટે સમગ્ર વળતર માટે હકદાર છે. જ્યારે ધારાસભાએ કલમ ૭૩ માં પેટા-કલમો (૨) અને (૩) ઉમેરી ત્યારે આ મત સ્વીકારવામાં આવ્યો. પેટા-કલમ (૨) આ શરતોમાં છે:-

"જ્યાં ગીરવે મૂકેલી મિલકત અથવા તેનો કોઈ ભાગ અથવા તેમાંનું કોઈ હિત લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન એક્ટ, ૧૮૯૪ હેઠળ હસ્તગત કરવામાં આવે છે, અથવા સ્થાવર મિલકતના ફરજિયાત સંપાદન માટે પૂરી પાડતી તે સમયે અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદા હેઠળ હસ્તગત કરવામાં આવે છે, ત્યારે ગીરવે રાખનાર ગીરવે મૂકનારને વળતર તરીકે ચૂકવવાપાત્ર

રકમમાંથી ગીરો-નાણાંની સંપૂર્ણ અથવા આંશિક ચુકવણીનો દાવો કરવા માટે હકદાર રહેશે."

લેન્ડ એકિવિઝિશન એક્ટની કલમ ૯, ૧૦, ૧૮ અને ૩૦ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, તે સ્પષ્ટ છે કે જો મોર્ટગેજ (ગીરવે રાખનાર) વાસ્તવમાં જમીન સંપાદનની કાર્યવાહીમાં હસ્તક્ષેપ કરે છે અને વળતર માટે દાવો કરે છે, અને હસ્તગત જમીનના સંબંધમાં મોર્ટગેજર (ગીરવે મૂકનાર) ના અધિકાર વિશે માલિકી હક્કનો કોઈ પ્રશ્ન ઉભો થાય છે જે વળતરના દાવાને અસર કરે છે, તો તેને તે માલિકી હક્કનું રક્ષણ કરવાનો પૂરો અધિકાર છે. ૨, દેબ લેન, કલકત્તાના સંપાદન માટે ૧૯૨૮ માં શરૂ થયેલી કાર્યવાહીમાં, અગાઉ જણાવ્યા મુજબ, મોર્ટગેજઓએ વાસ્તવમાં

હસ્તક્ષેપ કર્યો અને તેમના મોર્ટગેજરના માલિકી હક્કનો બચાવ કર્યો પરંતુ કોઈ સફળતા મળી નહીં. તે સંજોગોમાં હાઈકોર્ટનો એ મત ટકી શકે તેમ નથી કે તેમને દાવો કરવા માટે કોઈ સ્થાન (locus standi) ન હતું, કારણ કે તે તેમના પોતાના માલિકી હક્ક પર આધારિત ન હતું, કારણ કે મોર્ટગેજ પાસે તેના મોર્ટગેજરના માલિકી હક્ક સિવાય અન્ય કોઈ માલિકી હક્ક નથી. હાઈકોર્ટનો ચુકાદો જ્યારે એવું કહે છે કે દાસે એ આધારે દાવો કર્યો હતો કે તેઓ સેનના લેણદારો છે, મિલકત પર લિયન ધરાવે છે, તેઓ તેમના દેવાની સંતોષ માટે નાણાં મેળવવા હકદાર છે અને તેથી તેમનો દાવો માલિકી હક્કનો દાવો ન હતો, પરંતુ માત્ર વળતરના નાણાં મેળવવાનો દાવો હતો, તે સ્પષ્ટપણે ભૂલભરેલું છે

કારણ કે દાવો રાજલક્ષ્મી સામે તેમના મોર્ટગેજરનો માલિકી હક્ક સાબિત કરીને જ સ્થાપિત થઈ શકે છે. અમે હાઈકોર્ટના ચુકાદાને આગળ પણ અનુસરી શક્યા નથી જ્યારે તે કહે છે કે લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન કોર્ટે મોર્ટગેજના દાવાને યોગ્ય અને કાનૂની આધાર પર ફગાવી દીધો હોવાનું માનવું જોઈએ કે મોર્ટગેજ માત્ર મોર્ટગેજ હોવાથી વળતરના નાણાં માટે દાવો કરવા માટે કોઈ સ્થાન ધરાવતા ન હતા. જો એવું કહેવામાં આવ્યું હોત કે લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન કોર્ટે સંપાદિત પરિસર પર સેનનો માલિકી હક્ક સાબિત થયો હોવાનું માનીને, એવું માન્યું હતું કે સેન જે વળતરના નાણાં માટે હકદાર હતા તે યોગ્ય સમયે તેમના મોર્ટગેજને ચૂકવવામાં આવશે કારણ કે બંને એકસાથે જઈ રહ્યા હતા અને રાજલક્ષ્મી સામે સામાન્ય કારણ ધરાવતા હતા, તો તે વધુ સચોટ હોત. હાઈકોર્ટે વધુમાં અવલોકન કર્યું કે મોર્ટગેજઓ પ્રિવી કાઉન્સિલના નિર્ણયથી બંધાયેલા હતા જ્યાં સુધી તે તેમની વિરુદ્ધ જાય છે. અમે જોઈ શકતા નથી કે આ ટિપ્પણી નિર્ણયના કયા ભાગ સાથે સંબંધિત છે. પ્રિવી કાઉન્સિલે એકમાત્ર નિર્ણય સેનના માલિકી હક્કના પ્રશ્ન પર આપ્યો હતો. રાજલક્ષ્મીને વળતર આપવું એ તેનું માત્ર પરિણામ હતું, અને જો સેનનો રાજ બદલવની એસ્ટેટના ચાર આના હિસ્સામાં કોઈ માલિકી હક્ક ન હતો, તો મોર્ટગેજઓ દેખીતી રીતે તે હિસ્સામાં સામેલ મિલકતના કોઈપણ ભાગ પર કોઈ લિયન રાખી શકતા નથી. હાઈકોર્ટના ચુકાદાનો સૌથી વિચિત્ર ભાગ એ છે કે જ્યારે તે કહે છે કે વાદી સામે સેનનો માલિકી હક્ક સાબિત કરવાનો દાસનો અધિકાર પ્રિવી કાઉન્સિલના નિર્ણયથી કોઈ પણ રીતે પ્રભાવિત થયો નથી.

તે એ હકીકત ભૂલી ગઈ હોય તેવું લાગે છે કે દાસ દ્વારા તે અધિકાર એક

કરતા વધુ વખત આગળ વધારવામાં આવ્યો હતો. તેનો ઉપયોગ તેમના દ્વારા વર્ષ ૧૯૦૭ ના મુકદ્દમામાં કરવામાં આવ્યો હતો જે ૧૯૧૦ માં હાઈકોર્ટના નિર્ણયમાં સમાપ્ત થયો હતો. તેનો ઉપયોગ તેમના દ્વારા ૧૯૧૯ ના મુકદ્દમામાં કરવામાં આવ્યો હતો અને ૧૯૨૮ ની જમીન સંપાદનની કાર્યવાહીમાં તેમના દ્વારા ફરીથી ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. આ સંજોગોમાં અમને એવું લાગે છે કે તેઓએ રાજ બંધવની એસ્ટેટના ચાર આના હિસ્સામાં તેમના મોર્ટગેજરનો માલિકી હક્ક સ્થાપિત કરવા માટે કોઈ વધુ અધિકાર બચ્યો નથી.

એ દર્શાવી શકાય છે કે મોર્ટગેજીઓને હાઈકોર્ટમાંથી તેમની તરફેણમાં નિર્ણય મળ્યા પછી, તેઓ અમારી સમક્ષ ગેરહાજર રહ્યા હતા. મૂળ મોર્ટગેજીઓના પ્રતિનિધિઓમાંના એક, રામ કિશન દાસ, સગીર છે અને નીચેની કોર્ટમાં દાવા માટે નિયુક્ત ગાર્ડિયન એડ લિટેમ દ્વારા તેમનું પ્રતિનિધિત્વ કરવામાં આવ્યું હતું. તે હાજર થયા અને અપીલનો વિરોધ કર્યો અને દલીલ કરી કે મોર્ટગેજીઓને હસ્તગત મિલકતમાં કોઈ પણ પ્રકારનો રસ ન હતો અને તેઓ માત્ર પોતાનું દેવું વસૂલવામાં જ રસ ધરાવતા હતા. આ દલીલ ટ્રાન્સફર ઓફ પ્રોપર્ટી એક્ટની કલમ ૫૮ ની જોગવાઈઓ અને કલમ ૭૩ ની સ્પષ્ટ જોગવાઈઓથી સીધી રીતે વિરુદ્ધ છે જે માત્ર તે જ કાયદો જણાવે છે જે તે પહેલાં પણ પ્રવર્તતો હતો. પરિણામ એ છે કે અમારો અભિપ્રાય છે કે હાઈકોર્ટ એવું માનવામાં ભૂલ કરી હતી કે ૧૯૨૮ ના જમીન સંપાદન કેસમાં પ્રિવી કાઉન્સિલનો નિર્ણય રાજલક્ષ્મી સામે રાજ બંધવની એસ્ટેટના ચાર આના હિસ્સા પર સેનના માલિકી હક્કના પ્રશ્ન પર મોર્ટગેજીઓ માટે બંધનકર્તા ન હતો.

સેન માટે શ્રી પંચાનન ઘોષે રાજલક્ષ્મી વિ. ભોલાનાથ સેન(૧) માં પ્રિવી કાઉન્સિલના ચુકાદાની અસરમાંથી બચવા માટે સંખ્યાબંધ આધારો પર બહાદુરીપૂર્વક પ્રયાસ કર્યો હતો. જો કે, તેમની કોઈ પણ દલીલ ખાતરીજનક ન હતી અને તેને ટૂંકમાં નકારી કાઢવામાં આવી શકી હોત પરંતુ અમને લાગે છે કે તે શ્રી ઘોષ અને બારમાં તેમના લાંબા સ્થાનના કારણે છે કે દલીલો ધ્યાનમાં લેવામાં આવે અને તેનો જવાબ આપવામાં આવે.

તેમના દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી પ્રથમ દલીલ એ હતી કે પ્રિવી કાઉન્સિલનો ચુકાદો રેસ જુડિકાટા તરીકે કાર્ય કરી શકે નહીં

(૧) [૧૯૩૮] ૬૫ આઈ.એ. ૩૬૫.

રાજ બક્ષવની એસ્ટેટના ચાર આના હિસ્સા પરના માલિકી હક્ક વિશે, સેન અને મોર્ટગેજીઓની વર્તમાન દલીલ સામે, કારણ કે તે કાર્યવાહીનો વિષય વળતરના નાણાં, રૂ. ૯૦૦ ની રકમ હતી, અને મિલકત નહીં જે વર્તમાન દાવાનો વિષય છે. તેમણે દલીલ કરી હતી કે જ્યારે રેસ જુડિકાટાની દલીલ કાયદાના સામાન્ય સિદ્ધાંતો પર આધારિત હોય છે, ત્યારે તે દલીલ માત્ર ત્યારે જ પ્રબળ બની શકે છે જ્યારે બે કેસોમાં વિષય-વસ્તુ સમાન હોય. એ સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું કે કોડની કલમ ૧૧ ની જોગવાઈઓ હેઠળ આવી દલીલ ટકાવી શકાય તેમ નથી. અમારા મતે, આ દલીલ અસમર્થનીય છે અને પ્રિવી કાઉન્સિલના તેમના લોર્ડશિપ્સ દ્વારા ભગવતી વિ. રામ કલી(૧) માં સ્પષ્ટ અને ભારપૂર્વક શબ્દોમાં નકારી કાઢવામાં આવી હતી, જેનો ઉપર ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. તે કેસમાં,

નિયમિત દાવામાં જે બાકીની મિલકત સંબંધિત હતો, જમીન સંપાદન કેસમાં નિર્ણયને કારણે રેસ જુડિકાટાની દલીલ માન્ય રાખવામાં આવી હતી જે મિલકતના 'અન્ય ભાગ સંબંધિત હતી જે હસ્તગત કરવામાં આવી હતી અને જેના માટે વળતર ચૂકવવાપાત્ર હતું. આ નિર્ણયમાંથી અગાઉ ટાંકવામાં આવેલ અવતરણ તે મુદ્દાને સ્પષ્ટપણે બહાર લાવે છે. રેસ જુડિકાટાની કસોટી એ બે મુકદ્દમાઓમાં માલિકી હક્કની ઓળખ છે અને બે કેસોમાં સંડોવાયેલી વાસ્તવિક મિલકતની ઓળખ નથી.

શ્રી ઘોષ દ્વારા ત્યારબાદ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ૧૯૨૮ ની જમીન સંપાદનની કાર્યવાહીમાં વહેંચણીનો મુદ્દો નક્કી કરનાર ન્યાયાધીશ લેન્ડ એકિવિઝિશન એક્ટ હેઠળ નિયુક્ત સ્પેશિયલ જજ હતા અને ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ ન હોવાથી, પ્રિવી કાઉન્સિલના બે નિર્ણયો, એટલે કે, રામચંદ્ર રાવ વિ. રામચંદ્ર રાવ(૨) અને ભગવતી વિ. રામ કલી(૧), લાગુ પડતા નથી, કારણ કે સ્પેશિયલ જજને વર્તમાન દાવો સાંભળવાનું કોઈ અધિકારક્ષેત્ર ન હતું, જ્યારે તે કેસોમાં ડિસ્ટ્રિક્ટ જજને નિયમિત દાવાઓ સાંભળવાનું અધિકારક્ષેત્ર હશે. એવો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો હતો કે કાયદાના સામાન્ય સિદ્ધાંતો પર પણ રેસ જુડિકાટાની દલીલને સાબિત કરવા માટે એ જરૂરી હતું કે જે અદાલતે અગાઉનો કેસ સાંભળ્યો હોય અને નક્કી કર્યો હોય તે પછીનો કેસ સાંભળવા માટે સક્ષમ અદાલત હોવી જોઈએ. આ દલીલ ની ભાષા પર આધારિત હતી

(૧) [૧૯૩૯] ૬૬ આઈ. એ. ૧૪૫.

(૨) (૧૯૨૨) ૪૯ આઈ.એ. ૧૨૯.

કલમ ૧૧. અનુગામી દાવો ચલાવવા માટે અગાઉની કોર્ટની સક્ષમતા અંગેની શરત એ કોડની કલમ ૧૧ દ્વારા રેસ જુડિકાટના સામાન્ય નિયમ પર મૂકવામાં આવેલી મર્યાદાઓમાંની એક છે અને તે માત્ર દાવાઓને જ લાગુ પડે છે. જ્યારે કાયદાના સામાન્ય સિદ્ધાંતો પર રેસ જુડિકાટની દલીલ સ્થાપિત કરવામાં આવે છે, ત્યારે માત્ર એટલું જ સ્થાપિત કરવું જરૂરી છે કે જે અદાલતે અગાઉનો કેસ સાંભળ્યો હોય અને નક્કી કર્યો હોય તે સક્ષમ અધિકારક્ષેત્રની અદાલત હતી. આવા કિસ્સાઓમાં એ સાબિત કરવું જરૂરી જણાતું નથી કે તેને પછીનો દાવો સાંભળવાનું અધિકારક્ષેત્ર છે. સામાન્ય સિદ્ધાંતો પર રેસ જુડિકાટની દલીલ વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્રની અદાલતો, જેમ કે રેવન્યુ કોર્ટ, લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન કોર્ટ, એડમિનિસ્ટ્રેશન કોર્ટ વગેરેના ચુકાદાઓના સંબંધમાં સફળતાપૂર્વક લઈ શકાય છે. તે સ્પષ્ટ છે કે આ અદાલતો નિયમિત દાવો ચલાવવા માટે હકદાર નથી અને તેઓ માત્ર કાયદા દ્વારા તેમને આપવામાં આવેલા વિશેષ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરે છે. શ્રી ઘોષ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ ભેદ અમે સમજી શક્યા નથી કે જો આ મામલો ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવ્યો હોત, તો પ્રિવી કાઉન્સિલનો નિર્ણય રેસ જુડિકાટ હોત પરંતુ કારણ કે તે સ્પેશિયલ જજ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો તેથી તેની અસર અલગ હતી. ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ જ્યારે લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન એક્ટ હેઠળ કોર્ટની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરે છે, તે ક્ષમતામાં તે નિયમિત દાવો ચલાવવા માટે હકદાર નથી અને લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન એક્ટ હેઠળનું તેમનું અધિકારક્ષેત્ર તેઓ નિયમિત સિવિલ સાઈડ પર જે અધિકારક્ષેત્રનો

ઉપયોગ કરે છે તેનાથી તદ્દન અલગ છે.

આગળ એવો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો હતો કે પ્રિવી કાઉન્સિલ દ્વારા આપવામાં આવેલ નિર્ણય એક્સ પાર્ટે (એકપક્ષીય) હતો, અને તેમાં રેસ જુડિકાટાનું બળ નથી જ્યાં સુધી બે કાર્યવાહીનો વિષય સમાન ન હોય. આ દરખાસ્ત માટે ન્યૂ બ્રુન્સવિક રાય.કું. વિ. બ્રિટિશ એન્ડ ફ્રેન્ચ ટ્રસ્ટ કોર્પોરેશન(૧) માં હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સના નિર્ણયમાં સમાવિષ્ટ કેટલાક અવલોકનો પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. તે કેસમાં એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો કે ગેરહાજરીમાં ચુકાદાના કિસ્સામાં, પ્રતિવાદીને અનુગામી કાર્યવાહીમાં બચાવ ઉભો કરવાથી અટકાવવામાં આવે છે જે અગાઉના ચુકાદા દ્વારા અનિવાર્યપણે અને સંપૂર્ણ ચોકસાઈ સાથે નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો, અને તે

(૧) [૧૯૩૯] એ.સી. I.

કહેવામાં આવ્યું હતું કે જો નાના દાવા માટે રિટ જારી કરવામાં આવે છે, તો પ્રતિવાદી સારી રીતે વિચારી શકે છે કે તેનો વિરોધ કરવાની મુશ્કેલી અને ખર્ચ ઉઠાવવા કરતાં ચુકાદાને ગેરહાજરીમાં જવા દેવો વધુ સારું છે અને તેવા કિસ્સાઓમાં એક બોન્ડ પરના ડિફોલ્ટ ચુકાદાનો ઉપયોગ ૯૯૨ અન્ય બોન્ડના અર્થઘટનને સંચાલિત કરવા તરીકે થઈ શકે નહીં, ભલે તે સમાન સ્વરૂપના હોય, કારણ કે જો પ્રતિવાદીને પછીના કેસનો વિરોધ કરવાથી અટકાવવામાં આવે તો તેમાં મોટી મુશ્કેલી ઊભી થશે. આ અવલોકનો પ્રસ્તુત કેસના સંજોગોને લાગુ પડતા નથી જ્યાં પ્રથમ બે અદાલતોના ચુકાદા સંપૂર્ણ વિરોધ પછી આપવામાં

આવ્યા હતા અને પછી નીચેની અદાલતોમાં પોતાની તરફેણમાં ચુકાદો મેળવ્યા પછી એક પક્ષકાર પ્રિવી કાઉન્સિલ સમક્ષ હાજર થવામાં નિષ્ફળ ગયો હતો.

અમારી સમક્ષ પ્રથમ વખત નવો મુદ્દો લેવામાં આવ્યો હતો જે લેખિત નિવેદનમાં સ્પષ્ટ શરતોમાં લેવામાં આવ્યો ન હતો અને જેની સબઓર્ડિનેટ જજ કે હાઈકોર્ટ સમક્ષ દલીલ કરવામાં આવી ન હતી. મુદ્દો એ હતો કે રાજલક્ષ્મીનો વર્તમાન દાવો કલમ ૪૭, સિવિલ પ્રોસિજર કોડ દ્વારા બાધિત હતો, કારણ કે તેણીએ તેના ૧૯૦૩ ના દાવા નં. ૧૧ માં હવે વિવાદમાં રહેલા ચાર આના હિસ્સા સહિત સમગ્ર એસ્ટેટના કબજા માટે હુકમનામું મેળવ્યું હતું અને કબજા માટેનું હુકમનામું મેળવ્યા પછી, બાર આના હિસ્સા સાથે તે હિસ્સાનો કબજો પાછો મેળવવાનો તેનો ઉપાય તે હુકમનામાની બજવણી દ્વારા હતો અને અલગ દાવા દ્વારા નહીં. આ દલીલમાં કોઈ દમ નથી. ૧૯૦૭ માં તે કેસમાં અપીલ પર થયેલા સમાધાનના કારણે ૧૯૦૩ ના દાવા નં. ૧૧ માં આપવામાં આવેલું હુકમનામું બજવણીપાત્ર બન્યું ન હતું, જે સમાધાન મિલકતના વાસ્તવિક વિભાજન દ્વારા સંપૂર્ણ રીતે પ્રભાવિત થયું હતું. જ્યારે રાજલક્ષ્મીના કહેવાથી તે હુકમનામું રદબાતલ અને નિષ્ક્રિય જાહેર કરવામાં આવ્યું, ત્યારે પણ તે કાત્યાયનીના જીવનકાળ દરમિયાન પક્ષકારો વચ્ચે બંધનકર્તા રહ્યું અને આ જ કારણ હતું કે ચાર આના હિસ્સાના કબજાની વસૂલાત માટે ૧૯૧૯ માં કાત્યાયની દ્વારા લાવવામાં આવેલ દાવો ફગાવી દેવામાં આવ્યો હતો. તે દાવો, જોકે, કાત્યાયની દ્વારા તેના અંગત અધિકારોના રક્ષણ માટે દાખલ કરવામાં આવ્યો હોવાનું માનવામાં આવતું હતું અને જોગેન્દ્રની એસ્ટેટના પ્રતિનિધિ તરીકે નહીં. આ જ

કારણસર પ્રિવી કાઉન્સિલે ૧૯૨૮ ના જમીન સંપાદન કેસમાં ઠેરવ્યું કે તે

રાજ બક્ષવની એસ્ટેટના ચાર આના હિસ્સામાં માલિકી હક્કનો દાવો કરતા રાજલક્ષ્મીના દાવા પર રેસ જુડિકાટોની અસર નથી જે વિભાજન હુકમનામા હેઠળ સેનોને ગઈ હતી. સમાધાન હુકમનામાને ધ્યાનમાં રાખીને કાત્યાયની પાસે હુકમનામાની બજવણી કરવાનો કોઈ અધિકાર ન હતો કારણ કે હુકમનામું પસાર થયા પછી એક અલગ પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ હતી. સમાધાનને બાજુ પર રાખીને કબજા માટે નવો દાવો લાવવાનું તેણી પાસે નવું કારણ હતું. તેણીએ આ કર્યું પરંતુ નિષ્ફળ ગઈ. રાજલક્ષ્મી સામે આ સંજોગોમાં કલમ ૪૭ ની દલીલની કોઈ માન્યતા હોઈ શકે નહીં. કાત્યાયની સામે પણ તે અસમર્થનીય હતી અને એવું લાગે છે કે આ જ કારણસર આ દલીલ ક્યારેય ૧૯૧૯ ના અગાઉના દાવામાં કે વર્તમાન દાવામાં લેવામાં આવી ન હતી. ઉપર આપેલા કારણોસર શ્રી ઘોષની આ દલીલ પણ નિષ્ફળ જાય છે.

શ્રી ઘોષે મર્યાદાનો પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો અને ભારપૂર્વક જણાવ્યું કે રાજલક્ષ્મીનો દાવો સમય દ્વારા બાધિત હતો કારણ કે ચાર આના હિસ્સાના કબજા માટે દાવો કરવાનું કારણ જોગેન્દ્રને પ્રાપ્ત થયું હતું અને તેણે દાવો દાખલ કરવામાં નિષ્ફળ રહેતાં, કાત્યાયની અને રાજલક્ષ્મી બંનેને સેનના કબજામાં રહેલી મિલકતના ભાગ માટે માલિકી હક્ક ગુમાવ્યો હોવાનું માનવું જોઈએ. આ દલીલ જે પરિસર પર આધારિત છે તે ભૂલભરેલી છે. સેન દ્વારા મિલકતનો કબજો લેવામાં આવ્યો તેના ઘણા સમય પહેલા જોગેન્દ્રનું અવસાન થયું હતું અને તેથી જોગેન્દ્રના મૃત્યુ

પહેલા તેની પાસે સેન સામે તેમને બેદખલ કરવાનું કોઈ કારણ ન હતું કારણ કે તેઓ કબજામાં ન હતા. બીજી તરફ, ટ્રસ્ટીઓ તેમના વતી મિલકત સંભાળતા હતા. સેન દ્વારા અગાઉના પ્રસંગે મર્યાદા અને પ્રતિકૂળ કબજાની દલીલો છોડી દેવામાં આવી હતી, જેમ કે આ ચુકાદાના અગાઉના ભાગમાં પહેલેથી જ જણાવવામાં આવ્યું છે, અને જમીન સંપાદનની કાર્યવાહીમાં પ્રિવી કાઉન્સિલ દ્વારા તેમને નકારી કાઢવામાં આવ્યા હતા. તે સ્પષ્ટ છે કે કાત્યાયનીના જીવનકાળ દરમિયાન સેનનો કબજો રાજલક્ષ્મી, આગામી રિવર્ઝનર સામે તેમને કોઈ માલિકી હક્ક આપી શકતો નથી, જેનો એસ્ટેટ પરનો માલિકી હક્ક કાત્યાયનીના મૃત્યુ પર જ ઊભી થઈ શકે છે.

ઉપર જણાવેલા કારણોસર અમે ઠેરવીએ છીએ કે અપીલ (૧૯૫૧ ની નં. ૧૧૧) જે તરફેણમાં દાખલ કરવામાં આવી હતી

સેનમાં કોઈ યોગ્યતા નથી અને તે નિષ્ફળ જવી જોઈએ. તે મુજબ તેને ખર્ચ સાથે ફગાવી દેવામાં આવે છે. ગીરવે રાખનારાઓ સામે રાજલક્ષ્મી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ અપીલ (૧૯૫૧ ની નં. ૧૧૦) તમામ અદાલતોમાં ખર્ચ સાથે મંજૂર કરવામાં આવે છે અને દાવામાંની મિલકત પરનો તેણીનો માલિકી હક્ક અને તેના કબજા માટેનો હુકમનામું મંજૂર કરવામાં આવે છે અને એવો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે કે પ્રતિવાદીઓ દાવાની મિલકતોનો કબજો વાદીને સોંપે. એવું વધુ જાહેર કરવામાં આવે છે કે વાદી પ્રતિવાદીઓ પાસેથી મેસ્ને નફા (mesne profits - વચગાળાના નફા) માટે હકદાર છે. દાવો દાખલ કરતા પહેલા અને પછી

બાકી રહેલા મેસ્ને નફાની રકમ અંગે તપાસ કરવામાં આવશે અને આ રીતે નક્કી કરાયેલ રકમ માટે હુકમનામું આપવામાં આવશે.

નિષ્કર્ષમાં અમે એવી આશા વ્યક્ત કરીએ છીએ કે આ ચુકાદો રાજ બંધવની એસ્ટેટના સંબંધમાં છેલ્લા ૬૨ વર્ષથી અદાલતોમાં ચાલી રહેલી વિનાશક લડાઈનો અંત લાવશે અને વકીલની કુશળતાનો ઉપયોગ હવે એવા પ્રશ્નોને ફરીથી ખોલવા માટે કરવામાં આવશે નહીં જે હવે આખરે નક્કી થઈ ગયા હોવાનું માનવું જોઈએ.

અપીલ નં. ૧૧૦ મંજૂર કરવામાં આવી.

અપીલ નં. ૧૧૧ ફગાવી દેવામાં આવી.

સિવિલ અપીલ નં. ૧૧૦ માં અપીલકર્તાઓ માટે અને સિવિલ અપીલ નં. ૧૧૧ માં સામાવાળા નં. ૧ માટે એજન્ટ: એસ. સી. બેનર્જી.

સિવિલ અપીલ નં. ૧૧૦ માં સામાવાળા નં. ૧ (એ) અને (બી) માટે અને સિવિલ અપીલ નં. ૧૧૧ માં અપીલકર્તાઓ માટે એજન્ટ: સુકુમાર ઘોષ.

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====